

Anniqa Sandell Ring & Arash Hassanpour

Pedagogisk kartläggning av nyanlända elever

Inledning

Nyanlända elever är en heterogen grupp individer med olika bakgrund, erfarenheter och behov och de befinner sig i Sverige på olika villkor. En del barn kommer till Sverige för att någon av föräldrarna, oftast modern, gift sig med en person bosatt i Sverige. Andra flyttar till en vårdnadshavare som tidigare emigrerat och bosatt sig i Sverige. Dessa barn kommer på så kallad anknytning. En annan grupp barn anländer och bosätter sig i Sverige på grund av att en eller båda vårdnadshavarna fått ett arbete här. Vidare har vi en stor grupp flyktingbarn som av olika skäl flyr sitt ursprungsland tillsammans med en eller två vårdnadshavare och söker asyl i Sverige. Ytterligare finns en grupp barn, vars vårdnadshavare inte sökt asyl men ändå vistas i landet, de så kallade papperslösa barnen, som från 1 juli 2013 också har laglig rätt till skolgång. Utöver detta kommer ensamkommande barn och ungdomar som anländer till Sverige utan vårdnadshavare.

Villkoren för nyanlända elever ser alltså väldigt olika ut och ju mer kunskap som finns i kommuner och på skolor, desto bättre förutsättningar har eleverna.¹ I denna artikel belyses *pedagogisk kartläggning* av nyanlända elever. Inledningsvis ges en definition av begreppet nyanländ elev utifrån en aktuell promemoria. Vi ger också en bakgrund utifrån de rapporter och allmänna råd som Skolinspektionen respektive Skolverket gett ut gällande nyanlända elevers utbildning. Därefter resonerar vi om vad pedagogisk kartläggning kan innebära och ger exempel på kartläggning av nyanlända elevers modersmål. Avslutningsvis ges en kortfattad beskrivning av ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt som kan vara ett stöd vid kartläggning. Utgångspunkten är våra egna erfarenheter som modersmåls lärare (Arash) respektive utbildare kring flerspråkighet och nyanlända elevers utbildning (Anniqa).

1. Sveriges kommuner och landsting har samlat information om ensamkommande barn och ungdomar för ett bättre mottagande som stödjer myndigheter, organisationer och andra berörda. <http://ensamkommandebarn.skl.se>

För en mer fördjupad beskrivning av nyanlända elevers situation i Sverige hänvisar vi till Bunar (2010).

Definition av nyanländ elev

I en aktuell promemoria från Utbildningsdepartementet (2013) ges förslag på hur mottagandet och undervisningen av nyanlända elever i de obligatoriska skolformerna, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan bör regleras. I promemorian föreslås ett antal författningsändringar vad gäller rätten till utbildning och skolplikt. Här ges också förslag till definition av begreppet nyanländ elev för att tydliggöra vilka elever som tillhör gruppen nyanlända:

Med nyanländ ska avses en elev som a) har anlänt till Sverige och b) har påbörjat sin utbildning här efter den tidpunkt då skolplikten inträder.

En elev som inte har skolplikt, men som har rätt till utbildning i Sverige, ska anses vara nyanländ om han eller hon a) har anlänt till Sverige och b) har påbörjat sin utbildning här efter den tidpunkt då skolplikten skulle ha inträtt om han eller hon hade haft skolplikt.

En elev ska inte längre anses vara nyanländ efter fyra års skolgång.

Uttrycket nyanlända ungdomar ska som en följdändring införas i bestämmelserna om introduktionsprogrammet språkinträdning. (Utbildningsdepartementet 2013: 61)

Rapporter och allmänna råd om utbildning för nyanlända

Sedan några år tillbaka har ljuset riktats mot mottagande, introduktion och utbildning av nyanlända elever, och ovan nämnda promemoria är i hög grad ett resultat av de utredningar regeringen beställt angående nyanlända elevers skolgång. Dessa utredningar har på ett entydigt sätt visat på behovet av tydliga riktlinjer och regleringar gällande denna elevgrupp. I det följande ger vi en sammanfattning av de rapporter som utredningarna mynnat ut i, samt av de allmänna råd som Skolverket tagit fram i syfte att främja en likvärdig utbildning för nyanlända elever.

År 2004 genomförde Myndigheten för skolutveckling (nu nedlagd) en kvalitetsgranskning av sent anlända elevers utbildning². Redovisningen av granskningen resulterade så småningom i rapporten *Vid sidan av eller mitt i? – om undervisningen för sent anlända elever i grund- och gymnasiesko-*

2. Med "sent anlända elever" avser Myndigheten för skolutveckling de elever som när de kommer till Sverige påbörjar något av grundskolans fyra sista år, eller som börjar direkt i gymnasieskolan. Sent anlända elever, till skillnad mot "nyanlända" elever, omfattar därmed inte de som nyligen anlänt och då påbörjat något av grundskolans tidigare år.

lan (Skolverket 2005), i vilken konstateras att arbetet med sent anlända elever i skolan behöver uppmärksammas i högre utsträckning än vad som skett, både på nationell och lokal nivå. Kunskapen om vilken undervisning eleverna får, hur den organiseras och vilka arbetssätt som tillämpas visade sig generellt vara låg, och i rapporten konstateras behovet av nationella riktlinjer för nyanländas utbildning. Rapporten fokuserar även vad som utmärker god kvalitet för verksamheten och presenterar ett antal framgångsfaktorer i arbetet för denna elevgrupp. Syftet med rapporten var att utgöra ett stöd för lärare och rektorer i grundskola och gymnasieskola samt för tjänstemän och politiker i kommuner, i arbetet med att utveckla och förbättra kvaliteten på undervisningen och för att hitta fungerande sätt att organisera sin verksamhet på.

En tid efter att rapporten redovisats följde Skolverket upp med ytterligare en rapport om nyanlända elever (Skolverket 2006). Även i denna konstateras brister, bland annat i kartläggningen av nyanlända elever. Rapporten betonar vikten av att eleven vid kartläggning får visa sina förmågor och kunskaper via modersmålet och att man inte fokuserar på elevens brister och tillkortakommanden. Vidare belyser rapporten de kunskapsområden som behöver kartläggas om skolan ska kunna anpassa utbildningen efter elevens förutsättningar och behov. Kunskapsområdena måste se olika ut till innehåll och omfång beroende på elevens erfarenheter och förkunskaper. Det är även betydelsefullt att genom kartläggning fånga upp elever som inte gått i skolan tidigare eller som har gått i skolan oregelbundet.

De i rapporten nämnda kunskapsområdena lyftes senare in i de allmänna råden för utbildning av nyanlända elever (Skolverket 2008). Allmänna råd är rekommendationer från Skolverket och ska utgöra ett stöd för tillämpning av skolans lagar och förordningar. Syftet med råden är således att påverka utbildningen i en viss riktning och att främja en enhetlig rättstillämpning. De allmänna råden, vilka är heltäckande för verksamheten, ska följas om inte kraven kan uppfyllas på annat sätt. Om huvudmannen och skolan lyckas implementera och följa de allmänna råden kan de vara säkra på att författningarna följs i relation till nyanlända elever.

I de allmänna råden för utbildning av nyanlända elever klargörs huvudmannens och skolans ansvar vad gäller mottagande och utbildning. Under avsnittet om individuell planering ges riktlinjer för hur kartläggning av elevens kunskaper bör ske. Här konstateras att en kartläggning måste vara *bred* och att lärare i olika ämnena behöver få insikt i *vad* och *hur* eleven tidigare lärt för att kunna förstå elevens tänkande och stödja lärandet.³ Det är också viktigt att låta föräldrar och elever komma till tals och att ta

3. Uttrycks även i Skolverket (2011a) *Introduktionsprogram. Ett stödmaterial*.

del av deras tankar och förväntningar. Eleven ska genom kartläggningen få möjlighet att uttrycka sina åsikter och påverka sin situation. I råden betonas att kartläggningen måste få ta tid för att eleven ska kunna visa sina kunskaper och för att skolan ska kunna dokumentera dem. Kartläggning kan därför inte ske vid något enstaka tillfälle utan måste genomföras stegvis. Sammanfattningsvis bör skolan kartlägga följande:

- föräldrars och elevers bakgrund och förväntningar
- elevens läs- och skrivförmåga samt kunskaper i modersmålet, i svenska och i andra språk
- elevens kunskaper i alla ämnen beträffande begrepp, förståelse och förmåga till problemlösning
- vad och hur eleven tidigare lärt för att förstå elevens tänkande.

Pedagogisk kartläggning är enligt de allmänna råden alltså ingen "quick fix". Det tar tid att fånga hela elevens bakgrund, förmågor och kunskaper, allra helst om eleven börjar i de senare åren av grundskolan eller i gymnasiet. Detta betonas även i Skolverkets stödmaterial om språkintröduktion (Skolverket u. u.).

En tid efter att de allmänna råden getts ut kom Skolinspektionens kvalitetsgranskning av utbildning för nyanlända elever (Skolinspektionen 2009). I denna granskades kvaliteten i utbildningen för de elever som anlänt under de senare åren i grundskolan eller i gymnasieskolan. Resultatet, baserat på 34 skolor, visar att inte på någon av skolorna får nyanlända elever den utbildning de har rätt till.

Bland annat framkommer att utbildningen av nyanlända sällan innefattas av skolans kvalitetsarbete eller av rektors pedagogiska ledarskap, och att kunskap om nyanlända elevers rätt till utbildning i alla ämnen ofta saknas bland personalen i skolorna. Det leder till att gällande lagar och regler inte tillämpas. Vidare visar granskningen att skolorna behöver genomföra en mer grundlig kartläggning av nyanlända elevers skolbakgrund, så att de så snabbt som möjligt kan fortsätta sitt lärande. Lärare och övrig personal saknar ofta kunskap om elevernas erfarenheter, behov och intressen samt språkliga och kunskapsmässiga nivå och verksamheten anpassas inte heller efter elevernas förutsättningar. Skolan fokuserar i alltför hög grad på vad som uppfattas som elevens brister och man drar slutsatser om eleven utifrån elevens kunskaper i svenska, vilket självfallet blir missvisande. Elevens tidigare erfarenheter, språk- och ämneskunskaper ses inte som en tillgång vare sig för skolan eller för eleven. Studien visar att skolorna generellt behöver utveckla arbetet med att främja flerspråkighet samt erbjuda undervisning i elevens modersmål och studiehandledning på modersmålet i betydligt större utsträckning.

Skolinspektionens rekommendationer är bland annat att förbättra kartläggningen av elevernas erfarenheter, kunskaper, språkliga förmågor och livsmiljö, och att lärare måste ta tillvara denna information för att utforma en undervisning som anpassas till eleverna och som har anknytning till deras erfarenhetsvärld.

Våren 2012 presenterade så regeringen ett reformpaket för bättre utbildning för utrikesfödda elever. En utredning tillsattes vilken utmynnade i ovan nämnda promemoria (Utbildningsdepartementet 2013). När det gäller kartläggning uttrycks att skolorna förväntas genomföra en grundlig kartläggning av nyanlända elevers bakgrund och erfarenheter, förmågor och språk- och ämneskunskaper. I kartläggningsarbetet förväntas skolan använda ett av Skolverket framtaget kartläggningsmaterial för att likvärdigheten kring och kvaliteten i kartläggningen ska kunna säkerställas. Kartläggningen ska ske under de två första månaderna av elevens utbildning och resultera i en kunskapsprofil som ligger till grund för placering och fortsatt planering av elevens skolgång.

Pedagogisk kartläggning

Pedagogisk kartläggning av nyanlända elever kan liknas vid ett pussel där bit för bit läggs och där elev och lärare bidrar i samspel med varandra. Syftet med kartläggningen är främst att läraren ska få en bild av var den nyanlända eleven befinner sig i sin språk- och kunskapsutveckling för att ett beslut om placering ska kunna tas med utgångspunkt i elevens förutsättningar och behov. Ytterligare ett syfte är att läraren ska få syn på elevens resurser och starka sidor så att en adekvat undervisning kan erbjudas. I en pedagogisk kartläggning kompletterar modersmålslärare och övriga lärare varandra och bidrar tillsammans till att eleven får möjlighet att genom samtal och i olika undervisningssammanhang uttrycka sina tankar, förmågor och kunskaper.

Förutsättningar

Pedagogisk kartläggning kräver en genomtänkt och flexibel organisation för att den ska gå att genomföra på ett systematiskt sätt. Nyanlända elever slussas in i verksamheten kontinuerligt under hela läsåret, vilket innebär att lärare måste ges tid för sitt arbete med kartläggning och att arbetet måste ske i samarbete med modersmålslärare/studiehandledare (eller i andra hand tolk). För elever som går i grundskolans årskurs 9 eller anländer direkt till språkinträdning är det särskilt viktigt att mycket tid planeras till kartläggning så att mottagande lärare, i samråd med studie- och

yrkesvägledare, så snart som möjligt kan utforma en individuell studieplan. Elever som anländer i gymnasieåldern har mycket kort tid på sig att inhämta det språk och de kunskaper som behövs för att komma vidare i skolsystemet, och därför krävs att kartläggningen är effektiv och bred och att lärarna har en gedigen kompetens om nyanlända elever. En framgångsrik kartläggning utgår från följande förutsättningar:

- Huvudman och rektor har kunskap om vad mottagande, kartläggning och introduktion av nyanlända elever innebär, så att de tillsammans tar ansvar för att skapa en hållbar organisation kring kartläggning.
- Lärare i skolans alla ämnen och andra stöd- och resurspersoner som är involverade i kartläggningen har kompetens i vad kartläggning syftar till och hur man förväntas gå tillväga. Det krävs även kompetens i hur man analyserar resultatet av kartläggningen och hur man konkret använder sig av resultaten i undervisningen, inte minst hur man i den fortsatta undervisningen bygger vidare på de kunskaper eleven har med sig.
- Lärare och andra resurspersoner som är involverade i kartläggningen har särskilt avsatt tid i schemat för kartläggning för att kunna vara flexibla och snabbt möta behoven när elever anländer under terminen. Om en skola tar emot ett stort antal nyanlända elever är det särskilt viktigt att det finns tid inplanerad för kartläggning.
- Skolan har tillgång till flerspråkig personal.

Ansvar för den pedagogiska kartläggningen

Lärare i olika ämnen har huvudansvaret för kartläggningen men eleven kommer inte att kunna visa fullt ut vem han eller hon är och vad han eller hon kan om inte flerspråkig personal finns till hands och stöttar under kartläggningen. Huvudman och rektor ansvarar enligt författningarna för att flerspråkig personal finns att tillgå och att de har den kompetens som behövs för uppdraget. Det krävs mer av lärare som kartlägger äldre elever och elever som har en gedigen skolbakgrund bakom sig, i jämförelse med lärare som kartlägger elever i skolans tidiga årskurser. Lärare i svenska som andraspråk (sva) är ansvariga för kartläggning av just ämnet svenska som andraspråk, men är inte huvudansvariga för kartläggningen av övriga skolämnen, om inte sva-läraren även har behörighet i andra ämnen. Därutöver kan sva-läraren ha rollen som handledare eller kompetensutvecklare så att övriga lärare på skolan, i upptagningsområdet eller i kommunen, får stöttning kring kartläggningens vad, hur och varför. Sva-läraren kan alltså ha ett särskilt övergripande ansvar för kartläggningen och tid i schemat för att handleda kollegorna och sammanställa alla delar som kartlagts.

Lärare i modersmål är huvudansvariga för modersmålsämnet och even-

tueellt fler ämnen om modersmåsläraren har sådan behörighet. I övrigt är modersmåsläraren en samarbetspartner och har rollen som översättare/tolk, åt ämneslärarna som är huvudansvariga för sina respektive ämnen. Modersmåsläraren kan alltså antingen i egenskap av utbildad ämneslärare själv kartlägga ämnen, enbart agera tolk vid kartläggning som ämnesläraren håller i, eller i samråd med ämnesläraren själv genomföra kartläggningen utifrån ämneslärarens önskemål. I modersmålsundervisningen kan fler delar än enbart modersmål kartläggas (i enlighet med kursplanen i modersmål). Modersmåsläraren och modersmålsundervisningen är därför en viktig resurs på flera sätt.

Om kartläggningen fördelas mellan ett flertal lärare eller om några lärare med en bred ämneskompetens tar ett extra ansvar för kartläggningen och får goda förutsättningar att klara av den, kan kartläggningen genomföras på ett smidigt sätt.

Kartläggning i olika sammanhang

Som tidigare påpekats ska kartläggningen planeras så att eleven får en chans att på flera olika sätt *visa* vad han eller hon kan och hur han eller hon lär. Enligt kunskapskraven för olika ämnen ska eleverna ha utvecklat förmågan att *använda* kunskaperna i olika situationer och sammanhang. Det är emellertid svårt att fånga den funktionella förmågan enbart genom samtal med eleven. Lärare som ansvarar för kartläggningen behöver därför, förutom egen tid med eleven, även vara med på andra lektioner för att observera hur eleven agerar i andra sammanhang. Det kan exempelvis handla om att observera en idrottslektion, en slöjdlektion eller en laboration i biologi. Sådana sammanhang kan visa i vilken grad eleven kan förstå och följa instruktioner samt hur eleven med stöd av modersmålet kan samarbeta och diskutera med andra vid exempelvis problemlösning. Det är även fruktbart att arbeta med kartläggning under modersmålslektioner för att se vilka begrepp eleven använder i samtal om olika ämnesområden och hur eleven klarar av att sammanfatta och hitta information i en text eller förklara något för en klasskamrat. Ju äldre eleven är desto lättare är det oftast att få en bild av elevens förkunskaper och tänkande enbart genom samtal, eftersom såväl den språkliga som den metaspråkliga och metakognitiva förmågan kan vara mer utvecklad hos äldre elever. Det är dock inte alltid så lätt att tala om hur man tänker och lär och därför kan även äldre elever behöva få visa kunskaper i andra undervisningssammanhang. Med stöd av studiehandledning på modersmålet eller i modersmålsundervisningen kan eleven visa alla sina resurser – den tankemässiga, den språkliga och den sociala förmågan.

Kartläggning av modersmålsutvecklingen

Forskning om flerspråkighet visar att det finns flera fördelar med att ta tillvara och utveckla modersmålet (eller ett annat språk som eleven behärskar) parallellt med inläringen av andraspråket (Axelsson & Magnusson 2012). Vidare står i *Läroplan för grundskolan* (Skolverket 2011a) att skolan ska utveckla och stärka elevers identitet. Då språk och identitet oupplösligt hänger samman stärks individens identitet när lärare tar tillvara de resurser eleven har med sig. Nedan resonerar vi om kartläggning av modersmålet och ger exempel på hur man konkret kan gå tillväga. Med utgångspunkt i texter, som bland annat kommer från de internationella studierna PIRLS och PISA,⁴ har språkkunskaper kartlagts hos elever i årskurserna 6–9. Kartläggningen omfattar både nyanlända elevers språkutveckling och språkutvecklingen hos elever som är födda i Sverige och har ett annat modersmål än svenska.

Utgångspunkter för kartläggning

Kartläggning av elevers modersmålsutveckling har många fördelar. Genom kartläggningen får modersmålsläraren en bild av var eleven befinner sig i sin utveckling och vilka elevens styrkor är. Detta bildar underlag för planering av modersmålsundervisningen och även av annan ämnesundervisning. I enlighet med de allmänna råden gällande nyanlända elever (Skolverket 2008) är det värdefullt och nödvändigt att fånga och få syn på elevens erfarenheter och vad eleven kan, men också *hur* eleven har lärt sig. Då skolsystem och synen på kunskap skiljer sig åt mellan olika länder kan den svenska skolan ibland efterfråga andra förmågor och kunskaper än den skola eleven har erfarenheter ifrån. Detta uttrycks på följande sätt i råden:

I den svenska skolan är tillämpningen av kunskaperna viktig medan andra skolsystem ibland i högre grad betonar teoretiska kunskaper och faktakunskaper. Det kan till exempel få till följd att nyanlända elever som är duktiga i engelska är ovana vid att använda språket

4. PIRLS står för Progress in Reading Literacy Study och undersöker läsförmågan hos elever i årskurs 4. PISA (Programme for International Student Assessment) är ett OECD-projekt som syftar till att undersöka i vilken grad respektive lands utbildningssystem bidrar till att femtonåriga elever, som snart kommer att ha avslutat den obligatoriska skolan, är rustade att möta framtiden. Genom olika prov undersöks elevernas förmågor inom tre kunskapsområden: matematik, naturvetenskap och läsförståelse. Studien genomförs vart tredje år. Frisläppta uppgifter från de båda studierna finns på Skolverkets webbplats.

för muntlig och skriftlig kommunikation särskilt i mera informella sammanhang. Andra elever kan ha goda teoretiska naturvetenskapliga kunskaper men vara ovana vid ett laborativt arbetssätt. Ibland är nyanlända elever ovana vid att samarbeta i grupp, att planera sitt arbete och att söka information. *Skolans verksamhet bör bilda en brygga som gör det möjligt för eleven att utveckla sitt kunnande även när kunskaperna i svenska är bristfälliga. Detta gäller både de elever som från sitt hemland har goda ämneskunskaper och de som har kunskapsluckor.* (Skolverket 2006: 40, vår kursivering)

I de svenska kurs- och ämnesplanerna är förmågor som att uttrycka egna åsikter och ståndpunkter samt att kunna kritiskt granska olika texter viktiga att utveckla. I andra länder kan elever i stället bestraffas om de uttrycker egna åsikter eller analyserar innehållet utifrån en kritisk ståndpunkt. Sådana skillnader i vilka kunskaper som efterfrågas i skolan kan vara förvirrande både för elever och föräldrar. Med vetskapen om att eleven kan ha andra skolerfarenheter med sig blir det alltså särskilt viktigt att också kartlägga *hur* eleven lärt. Det är betydelsefullt att samtal om lärande förs mellan modersmåls lärare och övriga lärare för att all personal ska ha en förståelse för elevens tidigare erfarenheter och hur det kan påverka lärandet i den nya kontexten.

Att fånga upp elever som kan vara i behov av särskilt stöd

Vid kartläggning av modersmålet får man som lärare också underlag för att få syn på när särskilda åtgärder behövs för en elev. Lärare får tidigt en bild av om elevens språk utvecklats enligt förväntan⁵ eller om en utredning och särskilda specialpedagogiska insatser behövs. Det kan till exempel handla om olika läs- och skrivsvårigheter eller om eleven har en språkstörning. Om det visar sig vid kartläggningen att eleven haft den typen av svårigheter i sin modersmålsutveckling, kommer eleven även att få liknande svårigheter att utveckla svenskan. Genom kartläggning av modersmålet kan lärare också få en uppfattning om eventuella skillnader i modersmålsutvecklingen mellan elever som är födda i Sverige och elever som vuxit upp i ursprungslandet (eller i ett annat land), och utifrån detta planera hur undervisningen då behöver anpassas för att möta elevens behov. Elever med samma modersmål kan ha väldigt olika förutsättningar att tillägna sig

5. Se vidare teorin om bas och utbyggnad i Viberg (1993). Se också en film med professor Kenneth Hyltenstam: <http://www.andrasprak.su.se/vanliga-fragor/grundskola/vad-innebar-tvasprakighet-andraspraksinlarning-och-tvasprakig-undervisning-1.110416> (13-03-10)

undervisningen såväl i ämnet modersmål som genom studiehandledning som bedrivs på modersmålet. Modersmålet utvecklas inte på samma sätt om språket eleven talar är ett minoritetsspråk (Abrahamsson & Bylund 2012). Eleven möter modersmålet mer begränsat i till exempel Sverige och eleven utvecklar oftast inte samma specialordförråd som hör till olika skolämnen, t då undervisningsspråket i skolan är svenska. Uttalet, exempelvis vissa språkljud, skiljer sig också ofta i modersmålet mellan elever som är födda i Sverige och elever som vuxit upp i ursprungslandet där språket används på ett mer utbredd sätt. En annan aspekt är att minoritetsspråk kan vara förbjudet att använda i skolan i olika länder, vilket också kan ha påverkat hur pass utvecklat elevens språk är när han eller hon anländer till den svenska skolan.

Att utgå från elevens referensramar

Vid kartläggning är det nödvändigt att man som lärare försöker fånga och sedan utgå från elevens erfarenheter och referensramar. I kunskapskraven för ämnet modersmål påpekas vikten av detta:

Dessutom kan eleven utifrån *egna erfarenheter och referensramar* föra utvecklade och relativt väl underbyggda resonemang om texternas tydligt framträdande budskap /.../ Eleven kan utifrån *egna referensramar och erfarenheter* på ett enkelt sätt beskriva och resonera om för eleven viktiga kunskapsområden med anknytning till modersmålet och områden där modersmålet talas. (Skolverket 2011b:91, vår kursivering)

Som tidigare nämnts kan synen på lärande och kunskap skilja sig åt mellan olika länder. Detta påverkar i sin tur lärares förhållningssätt, arbetssätt och val av material och därmed också elevens erfarenheter av undervisning. I till exempel Iran eller Irak pratar man i undervisningssammanhang inte om betydelser av samarbete och interaktion eller vikten av att utveckla entreprenöriell förmåga. Elever som ifrågasätter, uttrycker egna tankar och intar en kritisk hållning kan straffas, medan det är förmågor som läroplanen i Sverige lyfter fram och som skolan arbetar för att eleverna ska utveckla. Även synen på läsning kan skilja sig från den syn som finns i Sverige, både på en samhällelig nivå och på skolnivå. Målet med läsning och skrivande kan i stället främst vara att lära sig utantill, att memorera innehållet och att skriva av texter, medan man i en svensk skolkontext betonar förmågan att läsa *på, bortom* och *mellan* raderna, att granska texter kritiskt och att uttrycka åsikter om det man möter i undervisningen, att sammanfatta det viktigaste i texter, och så vidare. Ytterligare en skillnad är hur man rent

konkret skriver på ett linjerat papper. Elever i Iran lär sig att skriva *på* raden medan vi i Sverige skriver ovanför raden. Småsaker kan man tycka men likväl kan det påverka elevens självförtroende om läraren underkänner elevens sätt att skriva.

Skillnaderna mellan det eleven erfarit tidigare och det eleven möter i Sverige, kan göra det svårt för eleven att förstå och förhålla sig till de nya kraven som ställs i svenska skolan. Det är alltså betydelsefullt att alla lärare på skolan är medvetna om hur det påverkar elever att ha med sig (vissa) referensramar som skiljer sig från de referensramar barnen i den svenska skolan har. Inte enbart lärare i modersmål och svenska som andraspråk behöver den här kunskapen utan även lärare i andra ämnen där eleven förväntas tillägna sig och uttrycka sig om olika slags texter. Här har modersmålläraren ett viktigt uppdrag i att både informera övriga lärare på skolan och att själv medvetandegöra dessa skillnader för eleverna och att ägna mycket tid till att bearbeta olika texter i modersmålsundervisningen. På så sätt kan eleven utveckla viktiga strategier och förmågor som eleven sedan kan använda i den övriga ämnesundervisningen.

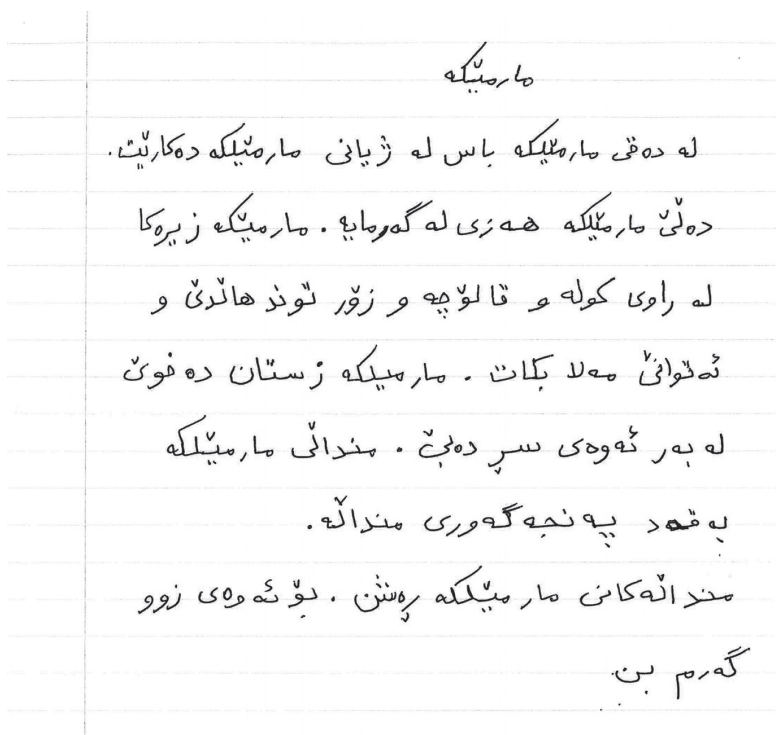
Det konkreta genomförandet av kartläggningen

En strävan i vårt arbete har varit att kartlägga så många delar som möjligt i den ordinarie undervisningen och att kartläggningen inte upplevts som testsituationer. Det har inte funnits någon ambition att korrigera elevens muntliga och skriftliga produktion och förmedla det till eleven. Syftet med kartläggningen har varit att få en tydlig bild av var eleven befinner sig i sin språkutveckling så att modersmålläraren kan planera undervisningen för varje individ och också förmedla resultatet av kartläggningen till övriga lärare på skolan. En ambition är att se hur eleverna kommunicerar språkligt, om de utvecklat förmågor som gör att de kan använda språket funktionellt i olika situationer och sammanhang för att sedan bedöma hur de ligger till i relation till kunskapskraven i ämnet modersmål. Genom att låta eleven tala/samtala, läsa och skriva kan modersmålläraren kartlägga elevens uttal, ordförråd, grammatik, förmåga att skapa och strukturera text och på olika sätt använda språket i olika situationer och sammanhang. Kanske upptäcker modersmålläraren att eleven har utvecklat ett ordförråd i relation till olika ämnen – ett biologispråk, ett matematikspråk, ett slöjdspråk och så vidare – och det är viktig information som bör kommuniceras till övriga lärare på skolan. Vi vill också påpeka att flera elever med fördel kan kartläggas samtidigt i ett undervisningssammanhang, vilket kan göra det lättare att få syn på olika förmågor.

Att använda sig av texter översatta till elevens språk

En nödvändighet när lärare ska kartlägga elevers modersmål är att texter på olika språknivåer och i olika genrer, både olika faktamässiga och skönlitterära texter, finns tillgängliga på modersmålet. Läraren behöver analysera flera olika texter som eleven skrivit, respektive flera tillfällen då eleven läser eller uttrycker sig muntligt, för att kunna bedöma hur långt eleven kommit i sin språkutveckling och hur eleven använder språket med fokus på en funktionell, kommunikativ språkförmåga (Abrahamsson & Bergman, 2005). En stor fördel är att spela in när eleven talar eller läser högt. Det blir lättare att analysera alla språkliga delar då man kan gå tillbaka och lyssna flera gånger med fokus på någon särskild språklig del.

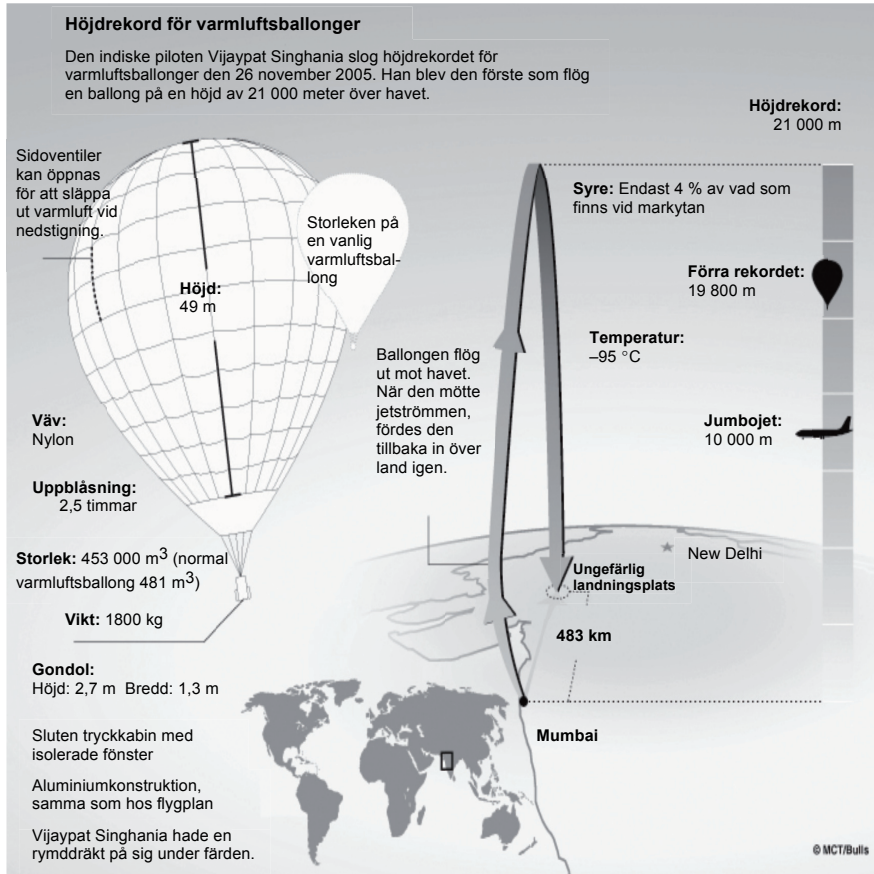
Ett konkret exempel på kartläggning av modersmålet är den elev som fick i uppgift att läsa en kortare text och svara på frågor om textens innehåll samt skriva en återberättande text. Eleven klarade av att svara på frågorna som bland annat prövade läsförståelsen, och han kunde utan problem belysa vad kärnan i texten var. I figur 1 visas elevens återberättande text. Här ser man även hur eleven skriver *på* raden, vilket vi belyst tidigare:

Figur 1. Exempel på elevtext från kartläggning av modersmålet.

Ett annat exempel är från en elev i årskurs 8 som fick i uppgift att tolka information i en multimodal text som handlade om en varmluftsballong. Uppgiften kommer från den internationella studien PISA för 15-åringar, figur 2.⁶

VARMLUFTSBALLONG

Använd "Varmluftsballong" för att besvara följande frågor:

Vijaypat Singhania använde en del teknologi hos två andra typer av transportmedel. Vilka typer av transportmedel?

1.
2.

Figur 2. Läsuppgift Varmluftsballong. Ur PISA Läsning 2009, OECD/PISA (2009: 31)

6. Skolverket. Frisläppta uppgifter PISA (2009).

Både ämnet och textuppgiften var obekant då eleven troligen inte hade mött den här typen av texter tidigare. Följaktligen visade det sig att eleven hade uppenbara svårigheter att lösa uppgiften, vilket var viktig information för läraren. Med detta exempel vill vi visa att man som lärare alltid måste reflektera kring de texter och uppgifter man använder med eleverna och att det kan vara den här typen av läsning, att söka och tolka information, i stället för att läsa "från början till slut", som ställer till svårigheter för eleverna. Elever som har erfarenheter från en annan skolkontext kommer ständigt att möta texter i den svenska skolan som utgår från andra erfarenheter och referensramar än dem de själva bär med sig. Det viktiga är att lärare i alla ämnen är medvetna om att innehållet, texttypen och bilderna kan vara okända för en del elever och att läraren därför behöver bearbeta texterna med eleverna och utgå från elevernas förförståelse av texten.

När läraren har samlat in sitt material krävs en analys av det insamlade stoffet, vilken sedan kan ställas i relation till kunskapskraven för ämnet modersmål. Läraren har därmed fått ett gediget underlag både för planering av fortsatt undervisning och för omdömen och eventuell betygsättning. Det är högst väsentligt, vilket nämnts tidigare, att modersmålläraren också informerar övriga lärare på skolan om var eleven befinner sig i sin språkutveckling. Det handlar även om vilka förmågor och strategier eleven utvecklat och använder sig av på ett funktionellt sätt i undervisningen, så att övriga lärare kan utgå från detta vid planering av sina lektioner. På så sätt skapar lärarna tillsammans en röd tråd mellan de olika ämnena vilket bidrar till att göra elevens vardag mer begriplig och överskådlig.

Med dessa exempel har vi velat visa att kartläggning är en process över tid och att det med fördel är en del av undervisningen. Läraren använder sig av resultatet formativt för att erbjuda bästa möjliga undervisning för varje individ. När man arbetar som modersmållärare och/eller studiehandledare träffar man oftast eleven under en begränsad tid varje vecka och därför tar det tid innan man får en tydlig bild av var eleven befinner sig i sin språk- och kunskapsutveckling. Med en utökad studiehandledning för nyanlända elever kan kartläggningen bli mer effektiv och gå fortare.

Ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt

Avslutningsvis vill vi lyfta fram det språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt som kan vara ett redskap vid både kartläggning av och undervisning för nyanlända elever, och för flerspråkiga elever generellt. Både i de allmänna råden för nyanlända elever (Skolverket 2008) och i kommentarmaterialet *Få syn på språket* (Skolverket 2012) kan man läsa om vikten av att fokusera både språk- och ämneskunskaper i all ämnesundervisning. Kursplanerna i

alla ämnen har ett uttalat språk- och genrefokus och begreppet *stöttning* har blivit allmänt etablerat genom böcker som *Stärk språket stärk lärandet*, *Lyft språket lyft tänkandet* (Gibbons 2006; 2010) och *Låt språket bära – genrepedagogik i praktiken* (Johansson & Sandell Ring 2010). I begreppet stöttning ligger betydelsen av höga förväntningar på alla elever och en utmanande undervisning i kombination med en modell för hur läraren stöttar elever i att i den närmaste utvecklingszonen inhämta nya kunskaper och språk. Att starta i elevers förförståelse, att låta elever pröva och utforska genom interaktion och bearbetning av olika slags texter med både vardags- och skolspråk, muntligt och skriftligt, är självklara delar av det språk- och kunskapsutvecklande arbetssättet (Axelsson & Magnusson 2012). Det lämpar sig väl även vid kartläggning av nyanlända elevers språk, förmågor och kunskaper.

I Skolverkets kunskapsöversikt *Greppa språket – Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet* (2011c) hänvisas till forskarna Meltzers och Hamanns sammanfattning av vad som gynnar elevers lärande i olika skolämnen. Dessa åtta punkter kan användas som utgångspunkt både för kartläggning av nyanlända elever och för planering av undervisning efter genomförd kartläggning:

Läraren

- betonar läsning och skrivande
- betonar muntlig framställning, lyssnande och visualiseringar
- betonar tankemässigt krävande uppgifter
- känner till och kan analysera språket i sitt ämne
- fokuserar på en medveten utveckling av ordförrådet i ämnet
- förstår vilka texter som är ämnestypiska och vad som kännetecknar dem
- undervisar om vad som utmärker olika texter i ämnet och också om olika lärandestrategier, och använder olika typer av formativ bedömning av elevernas prestationer
- läraren skapar en elevcentrerad klassrumsmiljö.

Det krävs alltså att man som lärare har ett brett, didaktiskt perspektiv vid kartläggning och i undervisning av nyanlända och att man funderar över hur elevernas erfarenheter kan tas tillvara i undervisningen och på vilka sätt eleverna kan engageras och utmanas språkligt. Vidare krävs en god kompetens om nyanlända elevers lärande och om samverkan mellan olika lärare och andra resurspersoner för att skolgången ska bli framgångsrik för de barn och ungdomar som lär sig ett nytt språk samtidigt som de lär sig kunskaper på ett nytt språk.

Referenser

- Abrahamsson, T. & Bergman, P. (red.) (2005). *Tankarna springer före – att bedöma ett andraspråk i utveckling*. Stockholm: HLS Förlag/Stockholms universitets förlag.
- Abrahamsson, N. & Bylund, E. (2012). Andraspråksinläring och förstaspråksutveckling i en andraspråkskontext. I: Hyltenstam, K., Axelsson, M., Lindberg, I. (red.). *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie 5:2012. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Axelsson, M. & Magnusson, U. (2012). Forskning om flerspråkighet och kunskapsutveckling under skolåren. I: Hyltenstam, K., Axelsson, M., Lindberg, I. (red.). *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie 5: 2012. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Bunar, N. (2010). *Nyanlända och lärande. En forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*. Vetenskapsrådets rapportserie 6:2010. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Gibbons, P. (2006). *Stärk språket stärk lärandet*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Förlag.
- Gibbons, P. (2010). *Lyft språket lyft tänkandet*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Förlag.
- Johansson, B. & Sandell Ring, A. (2010). *Låt språket bära – genrepedagogik i praktiken*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Förlag.
- Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö* (2009: 3). Stockholm: Skolinspektionen.
- Skollagen* (2010:800).
- Skolverket (2005). *Vid sidan av eller mitt i? – om undervisningen för sent anlända elever i grund- och gymnasieskolan*. Ett stödmaterial. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2006). *Förslag till mål och riktlinjer för nyanlända elever – Redovisning av ett regeringsuppdrag 2006: 2145*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2008). *Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011a). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011b). *Introduktionsprogram*. Ett stödmaterial. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2011c). *Greppa språket. Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (u.u). *Språkintrödnation*. Ett stödmaterial. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012). *Få syn på språket – Ett kommentarmaterial om språk- och kunskapsutveckling i alla skolformer, verksamheter och ämnen*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2012). *Uppdrag om nyanlända elevers kunskaper. Redovisning av uppdrag att föreslå hur skolor kan stödjas i att kartlägga och följa upp nyanlända elevers kunskaper*. Dnr U2012/2890/S. Stockholm: Skolverket.

Utbildningsdepartementet (2013). *Utbildning för nyanlända elever*. Ds 2013:6.

Viberg, Å. (1993). Andraspråksinläring i olika åldrar. I: Ceru, C. (red.). *Lärbok 2. Svenska som andraspråk. Mera om språket och inläringen*. Stockholm: Utbildningsradion.

Länkar

Hyltenstam, K. Föreläsning om tvåspråkighet och andraspråksinläring: <http://www.andrasprak.su.se/vanliga-fragor/grundskola/vad-innebar-tvasprakighet-andraspraksinlarning-och-tvasprakig-undervisning-1.110416> (13-03-11)

Skolverket. Frisläppta uppgifter PIRLS: <http://www.skolverket.se/statistik-och-analys/internationella-studier/pirls/uppgifter-och-enkater-1.96425> (13-03-11)

Skolverket. Frisläppta uppgifter PISA: <http://www.skolverket.se/statistik-och-analys/internationella-studier/pisa/frislappta-uppgifter-och-enkater-1.10290> (13-03-11)

Skolverket. Frisläppta uppgifter PISA (2009). Varmluftsbullong: http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.10261!/Menu/article/attachment/Frisl%25E4ppta_reading_09_101208.pdf (13-03-11)

Sveriges kommuner och landsting. *För ett bättre mottagande av ensamkommande barn och ungdomar*: <http://ensamkommandebarn.skl.se/> (13-03-11)